

DR. H. TÓTH ISTVÁN kandidátus (CSc)
ny. egyetemi docens
Károly Egyetem Filozófiai Fakultása, *Prága*
NovoSchool, *Budapest*
✉ 6000 Kecskemét, Hunyadi János utca 19., Magyarország
☎ + 36-30-243-40-44
📧 david228@freemail.hu; moszkva228@gmail.com

NEMZETI MITOLÓGIÁNK, AZ *EGRI CSILLAGOK*TANÍTHATÓSÁGÁRÓL

Referátum

a VI. Göre Gábor Humorkonferencia

A Gárdonyi-életmű mindenkori jelene és jövője című Gárdonyi Műhely keretében

A) Problémafelvetésül

Mi itt és most az alapvető kérdés? Az, hogy *tanítható-e Gárdonyi Géza olvasmánylista-vezető regénye, az Egri csillagok?* A kissé provokatív színezetű kérdésemre a magam világlátása mentén egyértelmű választ adhatok, jelesül: igen. Nos, akkor mi a gond, hol a kétség gyökere, van-e egyáltalán kétség, lehet-e kétség a legolvasottabb, a legelfogadottabb magyar regényünk tanításával, taníthatóságával kapcsolatban? Tudom a vonatkozó szakirodalomból, hogy színes szöttesre emlékeztető a válaszszöveg az Egri csillagok tanításával, taníthatóságával kapcsolatban. De miért kérdés, illetőleg miért kérdéses az a tény, hogy természetesen tanítható, ráadásul eredményesen tanítható az Egri csillagok. Nem vitatom, hiszen magam is tudom: „Valami büzlik Dániában”. Hányszor hallottuk ezt a mára szóássá vált helyzetjelentést, amit olyankor alkalmazunk, amikor tudjuk az igazságot, de azt bizonyítani nem lehet, illetőleg kétséges. Rögzítsük jól, hogy Gárdonyi Géza életművének a csúcspontja van szó, amikor *az Egri csillagok* című regényéről beszélünk, amely klasszikus remekében írónk *nemzeti mitológiánk* teremtése közben az egyszerű emberek hősiességét, halált megvető bátorságát, tiszta érzésvilágát mutatta meg – korunk magyarságának szóló érvénnyel is.

Nekem tanárként és kutatóként is az a megalapozott szakmai véleményem, hogy *kölcsönös örvendezéssel, jó eredménnyel tanítható nyolcvévszázados magyar irodalmunk eme ritka becses értéke, Gárdonyi Géza Egri csillagok című regénye* – felkészültséggel, meggyőződéssel, hitelesen.

B) Megerősítésül

Jelen előadásom élén azt állítom, hogy a 11–12 éves, erősen kamaszodó olvasók *olvasástechnikai tudását, olvasmánymegértő képességét, irodalomszeretetét* erősen befolyásolja ennek a Gárdonyi Géza-műnek mint *értelmes alany*nak a többrétegű, differenciált vizsgálata a *pozitív érzelmek*, a *kognitív ismeretszerzés* és az eredményes *kreatív gondolkodás* terén. Az akadémiai kutatásaim¹ idején feltárt adataim és a gyakorló tanári tapasztalataim is arról szólnak, hogy ennek a korosztálynak a *fiú olvasóit* a lendületes, mozgalmas, eseménydús szemelvények vonzzák, hiszen a cselekménydús elemeket részesítik előnyben, mert ezek mintegy kiszínezik a tudatukat, mozgósítják a szövegértelmező világukat. Ugyanennek a korcsoportnak a *lány olvasói* elsősorban az érzelmek terén fejezik ki az állásfoglalásukat, ők az együttérzés, a féltés, a gyámolítás, a részvét motívumokkal összegezhető álláspontokat, magatartást, viselkedést, szerepet tanúsítják, illetőleg élük át. Megállapíthatjuk, hogy *az Egri csillagok című Gárdonyi Géza-regény a kisvilágaiban és a teljességében szintén tökéletesen elégti ki jelen korunk olvasóit is.*

Ma többen úgy vélekednek, hogy ez a Gárdonyi Géza-regény nem könnyű és nem könnyen tanítható szöveg a hatodik évfolyamos diákok számára, mindenekelőtt *a terjedelme* miatt, ezért a csonkított, illetőleg átírt változatát kellene a diákok elé tenni. Eme vélekedőkkel szemben áll az a nézet, hogy a terjedelmétől függetlenül *fontos és jól használható* ez az epikus szövegmű, az Egri csillagok *a*

¹ Témavezető: A. Jászó Anna tanszékvezető főiskolai tanár – ezúton is köszönöm a sokoldalú segítségnyújtását.

nyelv- és irodalompedagógiai gyakorlatban. Ez a regény több szempontból is kiváló szövegmű irodalomtanításunk és *személyiségfejlesztő céljaink* megvalósításához. Az Egri csillagok kiemelkedő *esztétikai értékeket* felmutató, *példaadó irodalmi alkotás*, az író egyik kétségtelenül *legnépszerűbbnek* tartott, *legolvasottabb műve*, amelyik lehetőséget ad alapvetően fontos *poétikai, irodalomelméleti, nyelvi-stilisztikai ismeretek* bemutatására, azok alapozására.

Ennek a *többdimenziós*, vagyis időben és térben rétegelt, és *heterogén*, azaz különböző *motívumokból*, érzelmi szálakból szövődő, bonyolult, ugyanakkor egyértelműen áttekinthető *nyelvi-stilisztikai struktúrának*, egyszerűbben mondva: *epikai alkotásnak* a *megismerésére*, el- és befogadására, a mű által közvetített emberi érzelemvilágnak, valamint természetközelségnek a *feltárására* a leghatásosabb és legeredményesebb az úgynevezett *folyamatolvasás*. Ez, a több tanórán keresztül történő, feltétlenül *előzetes kutatásra* épülő, *egyéni, páros és csoportos munkaszervezésen* alapuló *szövegmgmunkálás* adja az olvasó-befogadó *személyiségének* az erősítéséhez és az *olvasástudásának* a gyarapításához a legtöbb *intellektuális energiát*. Az értelmi tényezők egyoldalúságának a dominanciájától, közérthetőségtől: túlsúlyba kerülésétől úgy óvhatjuk magunkat, ha elfogadjuk, hogy jelen, feldolgozandó Gárdonyi Géza-szemelvény által közvetített világ *emberi érzelmi megnyilvánulásaira*, így a *természetszeretetre*, a *lelkedésre*, a társakkal való *örvendező együttlétre* szintén ráirányíthatjuk már ennek a korosztálynak az érdeklődő figyelmét.

E Gárdonyi Géza-regénynek a 11–12 évesekkel történő feldolgozásakor hasznosan alkalmazhatóak az *explication de texte*, azaz a szoros szövegelemző, szövegmagyarázó olvasásnak a lehetőségei. A funkcionális stilisztika köréből jól ismert ez a francia gyökerű elemző módszer, amely – ezt Adamikné Jászó Anna olvasáspedagógiai kutatásai is igazolják – az elnevezésétől, a származási helyétől és idejétől függetlenül termékenyen segítette a magyar nyelvű olvasástanítást a múltban is. Köztudott – köszönhető a funkcionális stilisztika iránt elkötelezett Szathmári Istvánnak –, hogy a francia stílusiskolának ez a *szövegvilág-kutató eljárása* feltétlen tisztelettel van a szövegmű nyelvi-stilisztikai jelenségei iránt. Magam e *szövegmagyarázó módszer* irodalompedagógiai hasznosításához nemcsak fogalomértelmező tanulmánnyal, hanem a tankönyveimmel, az 5–8. évfolyamok olvasói részére készített irodalmi feladatgyűjteményeimmel, a tanítók és a magyartanárok számára írott tanítási kézikönyvvel is igyekeztem hozzájárulni.

Alapvetőnek tekintjük e módszer alkalmazásában azt a döntő mozzanatot, amit *betű szerinti megértésnek* nevezünk. Amíg ez a létállapot: az olvasó és a feldolgozandó mű közötti emocionális, valamint intellektuális kapcsolat – nevezhetjük *elsődleges irodalmi kommunikációnak* is – létre nem jön, nem adatik meg a szükséges befogadói körülmény valamennyi, a vizsgálandó szemelvényben tetten érhető főbb *szereplők*, hangsúlyosabb *helyszínek*, *cselekménymozzanatok*, *nyelvi-stilisztikai eszközök* feltárására. Ez a szegmentálás csak akkor jár haszonnal, ha pontosan fel is tárjuk a *jelentésrétegek* szerepének, rendeltetésének, feladatkörének, azaz funkciójának az egész műalkotáshoz való viszonyát.

Nem elégedhetünk meg csupán a szereplők, a helyszínek, az időpontok, a nyelvi képek, a stílusalakzatok számbavételével, szegmentálásával, vizsgálunk szükséges a Gárdonyi Géza-regényt *a makroszerkezet és a mikroszerkezet aspektusaiból*, vagyis az egyes részeket, fejezeteket, jeleneteket, továbbá a mondatállományt, a szókészletet, valamint több helyütt a hangok zeneiségét is. Ez az olvasáspedagógiai és stilisztikai eljárás hosszas, időigényes, ugyanakkor jelentős *értelemfejlesztő, szókincs gazdagító, kultúra- és emberismerettel járó*, értékes szellemi hozadékkal ajándékozta meg a diákokat.

Nem kerülgetem a lényegét: *az olvasástanítás alfája és ómegája* változatlanul az, hogy világosan *megértették-e a tanulók az előttük levő szöveget*. Ez is tudás. Ennek a tudásnak a hiányában céltalanul csapongó, kedvetlen, ingerült kamaszodó diákok fegyelmezésével mulatják egynémely pedagógustársaink az időt, és alig várják diákjaikkal együtt a tanóra végét jelző csengőszót.

Az *explication de texte* szövegkutatási módszer újabb állomása a műalkotás irodalom- és stílustörténeti sajátosságainak a feltárása, ezzel együtt a filozófiai és a pszichológiai hatásmechanizmusai sajátosságainak az érintése is. Ilyenkor kezd működni az úgynevezett *irodalmi értelem*.

Kétségtelen, hogy lehetnek egyenlenségek a pedagógiai gyakorlatban, amikor ezt az elemzési eljárást, befogadói utat járjuk. Jelen Gárdonyi Géza-regénnyel történő munkálkodásra rányomhatja bélyegét a pedagógus *nyelvtanítási beállítódása*, *a stilisztikában való elmélyültsége*, felszínre kerülhet *a történettudománybeli jártassága* vagy járatlansága, eluralkodhat a tanórán a tanárnak *a struktúráért rajongó magatartása*, ugyanígy *a szerző iránti vonzalma* is.

Mindezeket az egyoldalúságokat elkerülendő, az *életkori sajátosságokra*, azaz a kamaszodással együtt járó, a nemek között tapasztalható *ízlésvilágra*, *elfogadás-kultúrára* és egyéb szempontokra tekintettel olyan *komplex szegmentáláson* alapuló sokoldalú tevékenykedtetést ajánlok a továbbiakban, amelyek az egyéni olvasói jegyek tiszteletén túl a *közös szövegbefogadás* élményeit is megelégedezik. Értelmezésül, az együtt gondolkodást segítő tisztázom máris, hogy a tanári gyakorlatomban és a kutatói felfogásomban mit jelent a *közös szövegbefogadás* kategória. Az erről a Gárdonyi Géza-alkotásról folyó diskurzusban ugyanúgy, amiként más szövegek feldolgozásakor is, elengedhetetlen *az elsődleges olvasói reakciók* számbavétele. Induljunk ki abból a tételből, hogy amikor az ember valamiről beszél, azt már eleve értelmezi. Ha lehetséges, akkor ne fűzzünk kommentárt, észrevételt a szabadon áradó, időnként esetleg nyelvileg fésületlen megjegyzésekhez, hanem hallgassuk meg az újabb és újabb olvasói nézeteket. Láthatóvá válik nem sok idő múlva, hogy a növendékek már be-beemelik a saját meglátásaik körébe a társaik korábban csupán érintett, vagy éppen ki is fejtett álláspontjait, reakcióit. Elmondhatjuk immáron, hogy *a szövegmű többféle olvasata* hozzájárult a rétegzett vizsgálatra váró regény olyan szintű befogadásához, ahol a közösség *vélemény-sokszínűsége* megérintette, kisebb-nagyobb *állásfoglalásra* készítette a tanulócsoporthoz tagjait. A műbeli kisvilágok tényeit egy *megismerés-horizont* síkján vették észre a tanulók, majd értékelték azokat, így a tények, valamint a kommentárok visszahatottak a megismerés-horizont alakítására, szélesítésére, pontosítására.

Gárdonyi Géza Egri csillagok című regényének a sokoldalú elemzésével feltárjuk *az irodalom mint tantárgy és művészet* belső értékrendjét, eközben alkalmazzuk az olvasás, a recepció, a könyv- és médiumhasználat mellett a nyelvészet, a stilisztika és a művelődéstörténet, vagyis az úgynevezett külső koncentráció értékeit is. Másról is szól, szólhat nemes törekvésünk ennek a Gárdonyi Géza-műnek a sokoldalú feldolgozásakor. Hozzá tudunk járulni vele a tanítványokban már alapozódó, *a nemzeti kultúránkhoz való viszonyuk* jellegzetes vonásainak bővítéséhez, felhasználva az *életkorra* jellemző érdeklődést, kíváncsiságot. Ezáltal az *önismeretük*, az *önművelésük* izmosodását elősegítő, az egyéniség tiszteletére beállítódott nevelést is végzünk, miközben a *problémamegoldást*, a *fogalmi gondolkodást*, a *térben és időben való tájékozódást* fejlesztjük, gyakoroltatva az *ellentétek*, a *párhuzamok*, az *ok-okozati viszonyok* feltárását.

Amire alapozom a szakmai meggyőződésemet, az nem más, mint *a kontemplatív jellegű, additív szemléletű, funkcionális nyelv- és irodalompedagógiai stratégia*. Ennek lételeme a szemlélődő elmélkedés, a gondolkodás és a hozzáadó, sokszálú elemzés, amelyik mindig összegezés nyomán, mintegy az előzmények folyamányaként valósul/valósulhat meg a tanítás- és tanulásszervezésben, a tanulásirányításban.

Ennek a stratégiának, amelyről eddig szóltam, az az alapja, hogy a tanítók és a magyartanárok által alkalmazott szakmódszertani eljárások soha nem lehetnek öncélúak: mindig a konkrét pedagógiai feladat megoldásához igazodóknak, a célok megvalósulását a lehető leginkább elősegítőeknek kell lenniük. Így érvényesülhetnek *a tanulásirányítás tudást optimalizáló alapelvei: az érték-többletet teremtető* és a feladatmegoldást megfelelően elősegítő *kontemplatív jellegű és additív szemléletű attitűd*, mely *az átjárhatóság, a körbejárhatóság, a bejárhatóság* és *a hatásdúsítás* útján fejti ki jótékony hatását. Folyományaként a tanításszervező pedagógus az *árnyalt képességfejlesztésre* fókuszálva – a tanulók terhelhetőségére figyelve – építi/építheti tovább a tanítványok tudástartalmait.

Kiemelendő, hogy ez a stratégia sohasem egyetlen fejlesztési célt szolgáló tevékenységet alkalmaz unalomba fulladásig. Ellenkezőleg: *cselekvéses megoldásra, a tudásukat, a képességeiket alkalmazni kész, fejlődésre képes, aktív tanulókkal számol* – ilyenekké kell formálnunk tanulóinkat, ezért vagyunk pedagógusok. Tehát a tanító és/vagy a tanár a tanulás tervezésekor *bekapcsolja* a természetesen bevonható *más műveltségi területek* tartalmait, fejlesztési feltételeit, sajátos megoldásait, szerepét, azaz *hatásrendszerét is*, ezáltal kiszélesítve, megsokszorozva a tanulás eredményességét. Ez a fajta megközelítés vonzóvá is teszi a diákok számára az alapfeladattal történő megbirkózást.

A kontemplatív jellegű, additív szemléletű, funkcionális nyelv- és irodalompedagógiai stratégia mozgásterét egyértelműen szélesíti/szélesítheti *a digitális kultúra pozitív hozadéka*, ennek a nyelv- és irodalomoktatás módszerei megújításában bekövetkező, illetőleg érvényesíthető szemlélettermékenyítő hatása. Arról van szó, hogy *a világhálóról történő adatmerítéssel* olyan információkat emelhetünk át a tanítás- és tanulásszervezés folyamataiba, amelyek kétségtelenül a tanulás hatásdúsítói, és mint ilyenek, az ismeretszerzés, továbbá a készség-, képességfejlesztés eredményességének a fokozói.

Ez a rendíthetetlen alapállásom: *olvasni kell, az olvasottakat érteni kell, hogy a kommunikáció zavartalanul működhessen.*

Nem akarok játszani sem a szavakkal, sem azok jelentésével. Nem szövegértő olvasásnak, hanem **olvasmánymegértő olvasásnak** nevezem azt az eljárásrendszert, amelyikre hivatkozom. Abból a felfogásból indultam ki, azt tekintetem és tekintem ez idő tájt is alapelvnek, hogy az irodalom tanítója és tanára elsősorban **szépirodalmi jellegű olvasmányokkal** szembesíti tanítványait, legyenek azok a diákok kicsinyek, kamaszok vagy érettségire készülődők. Az irodalomtanításról gondolkodva számomra nem más az **olvasmány**, mint a **megízésített nyelvezetű, poétikai funkcióval rendelkező szövegmű**. Vagyis **nem közönséges szövegek** olvastatásával, az azokhoz kapcsolt, illetőleg kapcsolható feladatok kidolgozásával, megoldásával munkáltatom, foglalkoztatom, tevékenykedtetem a növendékeket, hanem egyértelműen **a szépirodalmi szövegművek (olvasmányok) megértésének a fejlesztésére helyezem a hangsúlyt**.

Nyilvánvaló célom az **olvasmánymegértés fejlesztése**. Nem kevés **provokációt** tartalmazhat ez a tételmondatom és a kapcsolódó szemléletem. Abból a sokféleképpen értelmezhető tapasztalatból táplálkozom a nézetem, hogy a **haszonelvű életforma** eluralkodása nyomán a **tényirodalom** rátelepült a szépirodalomra. Olyan ez, mint amikor a nyelvnek a közlő, tájékoztató és befolyásoló funkcióhármásából kivesszük/kikopik a befolyásolás, helyére is betüremkedik a közlés és a tájékoztatás **pragmatikus elvárása**.

Szembe kell néznünk azzal a ténnyel, hogy vannak **új és divatos olvasástanítási, olvasásfejlesztő stratégiák**, amelyek különböző erejűek, de nyilvánvalóan támadást indítottak önmaguk paradigmájának az elhatárolása, népszerűsítése érdekében **a hagyományos megközelítési módok, az olvasmánymegértést gondozó szemléletek, műelemzési iskolák ellen**. Mindeközben ellentétet nem tűrő kézmozdulattal söpörték le, esetleg söpörnek le a tiszteletre méltó hagyományú, magas színvonalú, fejlesztésre képes szépirodalom-megközelítési eljárásokat.

Mint annyi minden az utóbbi évtizedekben, így **a szépirodalom és az olvasó viszonya is megkérdőjeleződött**, holott éppen ez a szépirodalom hatásrendszerének az egyik, talán az alapvető kérdése. Nem lehet közömbösen elhaladnunk olyan tények mellett, mint például, hogy adott **egy-egy költői, írói mű**, amelyik valamiért szép, felkavaró, magával ragadó, **az alkotója valamit mondani, feltárni akart** általa, erkölcsi üzenetet bízott rá valamilyen személyes, avagy közösségi indíttatásból. Ezekre az üzenetekre fogékonyaknak, illetőleg vitákra készeknek kell lennünk. Ilyenekké neveljük diákjainkat is?

Egyértelműen azt tekintem kulcskérdésnek, hogy **a szépirodalmi alkotásokról nem lehet kizárólagosan gondolkodni, csupán divatozó olvasástanítási eljárások mentén így-úgy vélekedni, tudniillik a szépirodalmat egyetlen elmélet, aktuális üdvöskének nevezett irodalomtudományi iskola sem sajátíthatja ki**. Magam úgy szolgáltam eddig, és úgy akarom szolgálni ezután is nyelv- és irodalomtanításunk ügyét, hogy **rendezőelvem a nyelv, az olvasás és a gondolkodás triász elsődlegességének az érvényesítése a kommunikációban**.

A tanítási gyakorlatomban már **kipróbált, alkalmazott, megmértetett, értékelt eljárásokat, támpontokat, fogódzókat** nyújtok, kínálok az Egri csillagok **elemzési eljárásaihoz**. Kétségtelen, hogy a személyes attitűd is fel-felsejlik a nélkülözhetetlen háttérismeretek felvezetésekor, hasonlóképpen a személyes és/vagy csoportos megoldást elváró **feladatokban**, a legtöbbször vitára készítő **kérdésekben**, vagy az úgynevezett **távlatos munkálkodásra kivezető gyakorlatokban**. Mindezek vállalhatóak, mivel **a szépirodalom tanítása nemcsak az irodalomesztétikai jellegű gyönyörködtetés**, hanem az elengedhetetlen, nélkülözhetetlen alapkészségek és képességek, a megkerülhetetlen ismeret- és kultúrabefogadási technikák tanítása, a megszerzett ismeretek és kompetenciák gyarapítása, gondozása is a maga sajátos eszközkészlete, kifejezésmódja alapján. Hogy van ebben a gondolatmenetemben egy egészséges **végtelenségszemlélet**? Természetes, mert tudjuk Arisztotelész nyomán, hogy „a végtelen a korlát hiánya”, és ennek kell/kellene a nyelv- és irodalomtanítás megvalósításában is érvényesülnie: **a felszabadító végtelenségérzetnek**, annak, hogy **a magyar nyelv és irodalom tanítója, tanára sosem lehet sémák foglya, hanem mindig újjáalkotónak kell, kellene lennie**, hiszen az életünk minden percében más-más dimenzióban használjuk a nyelvet, ugyanígy más-más hatások környezetében olvassuk a szépirodalmi alkotásokat.

Megkerülhetetlen tanítói, irodalom- és nyelvtanári feladatunk a műelemzési stratégiák bemutatása, a műelemzési ujjgyakorlatok elsajátíttatása. Idekötődik az **emberi méltóság** egyik titka, jelesül **a nevetni tudás** is, rétegzettebben is érintve a problémát: a **szabad rögtönzés**, az el nem kötelezett, azaz **a nyitott szemléletmód érvényesítése**, tulajdonképpen a jelentés váratlan, meghökkenítő feltételezése, a termékeny kíváncsiság, **a már tudott tudáshoz való hozzáírás, hozzáadás bátorsága**.

Egyértelműnek tartom az **olvasás** ügyének középpontba állítását. Annak érdekében, hogy összehangoltabban tudjunk gondolkodni és cselekedni az olvasmánymegértés fejlesztéséért, ennek a négy alapfogalomnak a jelentésével tisztában kell lennünk közös akaráttal és azonos felelősséggel:

1. az **olvasmány** a külső rögzített ismeret;
2. az **olvasás** a személyiség aktivitása, cselekvése;
3. az **olvasási képesség** a személyiség aktivitásának, cselekvésének belső pszichikus feltétele;
4. az **olvasat** a produktum.

Mivel korunk pedagógiai közgondolkodásában és gyakorlatában egyaránt jelen lévő kategória a **kompetencia**, ezért az együttműködést segítő is szükséges tisztáznunk a fogalmat. A kompetencia **illetékeség, hozzáértés, jogosultság, hatáskör, szakértelem, képesség, felkészültség** jelentéskörökben fordul elő nyelvünkben. Vagyis a kompetencia az, amivel az ember, a személyiség rendelkezik, vagy nem rendelkezik, ekkor inkompetenciáról szólunk; **a kompetenciának köszönhetően az ember aktivitása**, tehát működése, viselkedése **eredményesen megvalósulhat**.

C) Rétegről rétegre

Jelen referátumom elkészítésekor is az a cél vezérelt, mint bármikor, amikor beszéltem, érveltem, tanulmányt írtam, hogy rendszerezem Gárdonyi Gézának az Egri csillagok című művével összefüggő tanítási és tananyagszerkesztői tapasztalataimat. Tettem mindezt annak érdekében, hogy minél több olyan tény, adatot, gyakorlatot és elemzést vezérlő feladatot helyezzek tanártársaim elé, amelyek a még ma is népszerű, illetőleg népszerűnek hitt Gárdonyi Géza-regény elolvasásra előkészítését és az olvasottak irodalomórai közös megbeszélését segíthessék – reményeim szerint ez idő tájt is.

Következzék a kontemplatív jellegű, additív szemléletű, funkcionális nyelv- és irodalompedagógiai stratégiára alapozott Egri csillagok-olvasás, és vegyük hozzá útravalóul ezt a lírai gondolatot Passuth Lászlótól: „A szomjúságnak s tudásnak nincs határa. A valódi ember örökösen kíváncsi, mindig keres valamit, amit még nem tud.”

Ismerjük meg a Gárdonyi Géza-regényhez kidolgozott **komplex olvasmánymegértést** segítő, fejlesztő feladatsort! Lássuk először is az Egri csillagok olvasására készítő, az olvasást segítő úgynevezett **felkészülés-lehetőségeket**, majd a műben való sokoldalú, **sokszempontú barangolást**, végül a **továbbvezető tevékenységjavaslatokat!**

1. Gyűjts adatokat az Egri csillagok című regény írójáról! Rendezd ezeket az információkat logikus rendbe, például: születési adatok, származás, család, tanulmányai stb.!
2. Bizonyítsd be, hogy Gárdonyi Géza a méltán híressé vált műve megírása előtt körültekintő, részletes előtanulmányokat végzett! Beszélj az írónak az Egri csillagokkal összefüggő
 - a) olvasmányairól, levéltári kutatásairól;
 - b) múzeumi adatgyűjtéseiről;
 - c) külföldi tanulmányútjairól!
3. Hogyan gondoskodott Gárdonyi Géza ennek a regényének a történelmi hűségéről? Foglald össze 12-14 mondatnyi beszámolóban a vonatkozó ismereteidet!
4. Keresd a regényben előforduló földrajzi neveket!
 - a) Írd le ezeket hibátlanul, és kapcsold egybe a hozzájuk tartozó személyekkel, eseményekkel!
 - b) Készítsd el a korabeli Magyarország úgynevezett vaktérképét, majd ábrázold rajta a regényből megismert földrajzi adatokat, és fűzz ezekhez rövid tudnivalókat!

5. Balassi Bálint így írt a Felvidék kulcsáról: „Eger vitézeknek ékes oskolája, // Jó katonaságnak nevelő dajkája.”
- Értelmezd Balassi Bálint vallomását!
 - Miben látsz összefüggést Balassi Bálint és Gárdonyi Géza témaválasztása között? Fejtsd ki a meglátásaidat!
6. Végezz gyűjtő munkát az alábbi szempontok alapján! Számold be részletesen az egyes témákról a gyűjtéseid felhasználásával! Ahol lehet, idézz a regényből!
- Beszédes/árulkodó előjelek.
 - Véletlenszerű találkozások, amelyek jelentékenyen hatnak a cselekmény alakulására.
 - Meghatározó jelentőségű tárgyak. Csoportosítsd ezeket aszerint, hogy kikhez tartoznak, illetőleg kötődnek!
 - Fogságba esések és szabadulások.
 - Álruhás jelenetek, helyzetek.
7. Vesd egybe az általad gyűjtött tényeket, adatokat a társaid által gyűjtöttel! Győződjetek meg az eltérések helyességéről a regény alapján!
8. Az egyén küzdelme és az ország védelme egyaránt fontos Bornemissza Gergely életében.
- Elevenítsd fel a regényből azokat a cselekménymozzanatokat, amelyek a fenti tételmondat igazolásához szükségesek!
 - Rendezd a felidézett eseményeket, adatokat kulcsfogalmak alapján!
 - Fejtsd ki összefüggő feleletben a fenti tételmondat helyességét!
9. Igazold, hogy mind a regény címe, mind az egyes fejezetcímek metaforikusak, azaz többletjelentést hordoznak!
- Egri csillagok
 - Hol terem a magyar vitéz?
 - Oda Buda!
 - A rab oroszlán
 - Eger veszedelme
 - Holdfogyatkozás
10. Állítsd össze az egyes fejezetek cselekményvázát, majd készítsd el a regény egészét bemutató szerkezeti vázlatot! Vedd figyelembe, hogy az elbeszélő (epikai) művek szerkezete így épül fel:
- Előkészítés (expozíció)
 - Bonyodalom (konfliktus)
 - A bonyodalom kibontakozása
 - Tetőpont (kulmináció)
 - Megoldás (a bonyodalom megoldása)
11. Hol terem a magyar vitéz?
- Mondd el, hogy kikkel találkoztál a regény első részében!
 - Olvasd fel Gárdonyi Géza művéből azokat a jellemző részeket, amelyekből megismerted a korabeli magyar falu és az ország állapotát!
 - Mi volt Gergely első hőstette? Idézd Dobó István Gergelynek szánt útravalóját!
 - Mi mindent tanult Gergely Török Bálint udvarában?

12. Oda Buda!

- a) Melyek azok az izgalmas események, amelyeket követően érkezik Gergely Budára?
- b) Miféle szerepet játszanak a most felidézett események a főhős további életében?
- c) Beszélj el Buda török kézre kerülését!
- d) Olvasd fel a Gárdonyi Géza-regény második részének számodra legemlékezetesebb jelenetét! Indokold meg választásodat!

13. A rab oroszlán

- a) Mutasd be – Gergely segítségével – a Jedikulát!
- b) Hogyan kerülnek Gergelyék a Jedikulához?
- c) Hol ismerkedtél meg Sárközivel? Mi lesz a későbbi szerepe?
- d) Olvasd fel azt a részletet, ahol Bornemissza Gergely halálára utal az elbeszélő!

14. Eger veszedelme

- a) Hogyan készülődik Eger a török elleni harcra?
- b) Mikor és milyen körülmények között kezdődik az ostrom?
- c) Melyek azok a külső és belső nehézségek, amelyek akadályozták a vár védelmét?
- d) Tanuld meg emlékezetből való felmondásra Eger védőinek esküjét!

15. Holdfogyatkozás

- a) Mondd el, melyek Eger védőinek legsúlyosabb napjai!
- b) Ismertesd Gergely nagy jelentőségű találmányát és annak hatását!
- c) Idézd fel az utolsó támadás napjának legizgalmasabb pillanatait!
- d) Olvasd fel a török gyermek és a magyar kisfiú cseréjéről szóló részletet! Miért megható és egyben tanulságos is ez a jelenet?

16. Bornemissza Gergely küzdelmes ifjúsága idején kiváló személyek hatására formálódott vitézzé.

- a) Állapítsd meg, az itt felsorolt tulajdonságok közül melyik, mikor, hogyan mutatkozott meg? Bővítsd ezt, a Gergely jellemvonásairól készített gyűjteményt!

figyelmes, gyengéd, bátor, erős, vakmerő, hős, erős akaratú, tanult, határozott, kitartó, leleményes, megfontolt, hűséges, furfangos, jószívű, eszes

- b) Keress a fenti jellemvonásokra megfelelő bizonyítékokat a regényből! Állíts össze változatos példatárát! Legyen a jellemzés:

- cselekedtetéssel történő;
- beszéltetéssel megvalósuló;
- leírással, környezetfestéssel érvényesülő;
- az elbeszélő állásfoglalását tükröző.

17. Mutasd be Cecey Évát!

- a) Gyűjtsd össze a legfontosabb tulajdonságait!
- b) Hogyan érez, viselkedik Vicuska, Éva kisasszony, Éva asszony a regény egyes fejezeteiben?
- c) Keress részleteket a regényből, ahol másik szereplő mond róla véleményét! Ismertesd ezeket!

18. Hogyan viselkedtek az egri nők? Idézd részletes és árnyalt válaszodban az elbeszélő szavait, jellegzetes kifejezéseit!

19. Mutasd be a török hadsereget Gárdonyi Géza Egri csillagok című regénye alapján!
20. Hasonlítsd össze a korabeli magyarokat és törököket a regényből való ismereteid, a történelmi tanulmányaid és a világháló adatmerítése alapján! Vedd figyelembe a következő szempontokat:
- öltözet;
 - szokások;
 - gondolkodásmód;
 - vallás;
 - mindennapi élet.
21. Az Egri csillagok című regénynek ki az a szereplője, akiről szívesen beszélnél, de a fentiekben még nem volt róla szó? Idézd fel az általad választott személy alakját, úgy, hogy
- beszélsz a tetteiről;
 - szólsz a kapcsolatairól;
 - ismerteted a jellegzetes megnyilvánulásait, így például a beszédmódját, a gesztusait, az öltözetét stb.!
22. Igaz-e, hogy Hegedűs hadnagy Bornemissza Gergely negatív mása? Végezd el a két szereplő részletes, körültekintő összehasonlítását!
23. Mikor és hol fordult elő, hogy egy-egy ellenszenves szereplőnek igaza volt?
- Olvasd fel szöveghűen, az érzelmeket tükrözően, a természetes beszédritmusra figyelemmel a vonatkozó részt!
 - Értelmezd a jelenetet, a felolvasottakat!
24. A cselekményben gazdag Gárdonyi Géza-regény szereplőivel változatos események történnek.
- Ki az, aki az idő múlásával
 - megváltoztatja az addigi véleményét;
 - másképpen beszél dolgokról;
 - máshogyan cselekszik, viselkedik?
 - Idézd fel az illető személy, személyek tetteit!
 - Mondd el, hogyan vélekedsz az ilyen magatartásról (másképpen: pálfordulásról)!
25. Az Egri csillagok című regényben eltelt idő lényeges eleme a szereplők életútjának.
- Hogyan mutatkozik meg az idő múlása az egyes szereplőkön? Például a beszédjükön, a tetteiken, a kapcsolataikon stb.
 - Igazold a feladatot felvezető kijelentés (tételmondat) érvényességét!
26. Mi jellemzi Gárdonyi Géza stílusát? Beszélj az író nyelvi, szókincsbeli gazdagságáról is!
27. Tájékozódj! Kutass! Magyarázz!
- Olvasd el a regény műfajról szóló alábbi ismertetést! Húzd alá, vagy emeld ki jegyzeteléssel a kulcsfontosságú szavakat, szó szerkezeteket, kifejezéseket!

A regény hosszabb terjedelmű, prózai formájú epikai alkotás. Cselekménye általában több szálon fut, rendszerint sok szereplője van, akiket az író általában sokoldalúan jellemez. A regény meghatározott térben (regénytér) és időben (regényidő) játszódik. Ezek a formai elemek hordozzák az író üzenetét, állásfoglalását, mondanivalóját, nézetét. A regény cselekményének főbb csomópontjai: az előkészítés, a bonyodalom, a bonyodalom kibontakozása, a tetőpont és a megoldás.

Számos regény cselekménye az események közepébe vágva (in medias res) kezdődik, majd a bonyodalom kibomlása során az úgynevezett kizökkent idő helyreáll.

A regény a 19. században vált az epika műnem uralkodó műfajává. A 20. században jelentős változáson ment keresztül, és az úgynevezett modern regényekre az előbbi meghatározás nem, vagy csak részben vonatkozik.

A regényfajták felosztásának, csoportosításának ezek a közismert szempontjai: téma, cselekmény, írói nézőpont, szerkezet, forma, nyelvezet stb. Témájuk szerint beszélhetünk történelmi, társadalmi, kaland-, banda- stb. regényekről. Cselekményük alapján megkülönböztethetünk család-, kaland-, vagy művészregényeket és másokat. A formájukat figyelve levél-, napló- stb. regényeket is ismerünk. A különböző típusú regények jellemző vonásai módosulhatnak, átrendeződhetnek.

b) Foglald vázlatpontokba Gárdonyi Géza Egri csillagok című regényének az ismertetőjegyeit a fenti tájékoztató szöveg és a jegyzeteid alapján!

28. Miért történelmi regény Gárdonyi Géza Egri csillagok című alkotása? Ismereteid, olvasmányélményeid és az előző feladat tájékoztató szövegműve felhasználásával

a) készíts felelettervet, majd

b) válaszolj a feladatot bevezető kérdésre részletesen, összefüggő beszámolóban!

29. Tájékozódj! Érvelj! Bizonyíts!

a) A férfivá érlelő próbák – Hogyan jutott el Gergő, a jobbágyfiú az egri főkapitányi tisztségig?

b) Az asszonnyá érlelő próbák – Miképpen vált Éva a kis Vicuskából küzdő feleséggé, anyává?

1. Adj választ a fenti megállapításokra a cselekmény 16-18 mondatos összefoglalásával!

2. Szólj az Egri csillagok szereplőiről úgy, hogy kik segítettek, kik gördítettek akadályokat Bornemissza Gergely és Cecey Éva útjába!

30. Keress! Kutass! Magyarázz!

1. Igazold, hogy az előjelek és a véletlenek jelen vannak hőseink életútjának az alakulásában!

2. Mondd el Gárdonyi Géza Egri csillagok című regénye alapján azt, hogyan kapcsolódott össze Dobó István és Török Bálint sorsa!

31. Járj utána! Gondolkodj! Elemezz!

Vágy – küzdelem – győzelem

Ismertesd Gárdonyi Géza Egri csillagok című regénye egyik szereplőjének az életútját a fenti motívumhármassal felhasználásával! Gondolj például Dobó Istvánra, Török Bálintra, Cecey Évára, Sárközire, Jumurdzsákra, vagy más, hasonló jelentőségű szereplőre!

32. Az Egri csillagok című regény alapján film készült Várkonyi Zoltán rendezésében.

1. Hasonlítsd össze a filmet a regénnyel a cselekmény és a szereplők alapján!

2. Mondd el a véleményed a film és a regény közötti eltérésekről!

33. Amikor egy-egy irodalmi alkotás, film vagy színházi közvetítés nagyon tetszik, akkor szívesen ajánljuk azt másoknak is megismerésre: elolvasásra, megtekintésre, meghallgatásra. Ezt segíti a műismertetés, hogy ne legyenek a gondolataink csapongóak, követhetetlenek, tehát rendszerez-nünk kell a mondandónkat, a véleményünket, az állásfoglalásunkat. A műismertetés célja kedvet ébreszteni a szövegmű befogadására, valamint elősegíteni az alkotás árnyaltabb megértését. Így alakulhat a szerkezete:

A) Bevezetés

- a) Az érdeklődés felkeltése a mű iránt.
- b) Az alkotás szerzőjének a bemutatása néhány mondattal.

B) Kifejtés

- a) Miért beszélünk/írunk a választott műről? Mi teszi érdekessé?
- b) A problémafelvetés érveken alapuló kifejtése:
 - a mű témája;
 - a cselekmény (történet) ismertetése;
 - a szereplők (jellemek) bemutatása;
 - a stílus (kifejezőmód, nyelvezet) elemzése;
 - a mű üzenetének, mondanivalójának értékelése.

C) Összegezés

A mű ajánlása olvasásra/megtekintésre, illetőleg meghallgatásra.

1. Tanulmányozd a műismertetés készítését segítő fenti vázlatot!
2. Szerkessz műismertetést Gárdonyi Géza Egri csillagok című történelmi regényéről! Igyekezz felkelteni az érdeklődést a Gárdonyi Géza-mű iránt!

34. Érdeklődj! Tájékozódj!

Ismered a következő műveket?

Fekete István: A koppányi aga testamentuma
Hollós Korvin Lajos: A Vöröstorony kincse
Jókai Mór: Török világ Magyarországon; Janicsárok végnapjai
Mikszáth Kálmán: A beszélő köntös; A két koldusdiák

- a) Olvasd el a fenti regényeket! Készíts feljegyzéseket ezekről az olvasmányaidról is! Légy figyelemmel a következő szempontokra:
 - a cselekménymozzanatok rögzítése;
 - a szereplők és jellemvonásaiknak az összegyűjtése;
 - a helyszínek és az időpontok, illetőleg ezek váltakozásának a megfigyelése;
 - az író ábrázolásmódja jellegzetességeinek a számba vétele;
 - emlékezetes pillanatok, kifejezések leírása.
- b) Válassz a fent ajánlott regények közül legalább egyet, és készíts róla műismertetést! Hasznosítsd az olvasmányélményeid és a jegyzeteid mellett az előzőekben bemutatott műismertetés-vázlatot!

35. Beszélj, vagy írd meg arról, hogy milyen regényfajtákat olvastál eddig! Melyiket ajánlod elolvasásra, másoknak megismerésre? Kamatoztasd a fentiekben tanulmányozott műismertetés-vázlatot!

D) Hogyan tovább?

Mindenekelőtt úgy, hogy jelen előadásom szerkesztett változatát ezennel átadom Keller Péternek, Gárdonyi Géza dédunokájának, valamint dr. Balázs Géza habilitált tanszékvezető egyetemi professzornak, a Nyelvünk és Kultúránk című elektronikus folyóirat főszerkesztőjének, továbbá megküldöm a kárpátaljai illetőségű Közoktatás című folyóirat főszerkesztőjének, Kacsúr Gusztávnak is szíves közlésre.

Végezetül lássunk néhány **provokatív jellegű megállapítást** az összefoglalás, helyesebben a fentiekben fejtegetett kérdéskör továbbvezetése, további szétszalazása érdekében!

Akár doktori értekezések is születhetnek erről a jelentős kérdésről, miszerint mi legyen az eddig **kötelező olvasmányoknak, házi olvasmányoknak, illetve közös olvasmányoknak** nevezett szemelvényekkel az iskoláztatás valamennyi szintjén.

Akár kétszer annyi bölcs is fejtegethetné a továbbiakban a saját nézetét **az iskolai oktatás szemelvényválogatásának kritériumaival**, mint eleddig voltak, holott eddig is számosan állást foglaltak már ebben a kérdéseggyüttesben.

Akár újabb és újabb önfelkent megmondók is jöhetnek **az iskolai olvasmánylista** ironikus gyepálásával, ahogyan eddig is akadtak effélék.

De talán nem ártana tisztáznunk mindenekelőtt, hogy nekünk, tanítóknak és tanároknak **küldetésünk van**, jelesül a következő generációk szellemi és jellembeli pallérozása **az emberiség műveltségének és kultúrájának a gondos továbbadásával, valamint az újabb értékek, adalékok felelősségteljes vizsgálatára tanítása által**. Ehhez helyezem ide Juhász Ferencnek Az éjszaka képei című dramatizált lírai költeményéből a Költőnek a záróképben felhangzó himnikus vallomását, íme:

(...)

Mi itt maradunk, érted, elfoszlott Emberiség.
Mi itt maradunk, kiállunk e vérező agyagcsopotból.
Megőrizzük a lét gyönyörű üzenetét.
Szemünk fölsháll a rothadásból, a rádióaktív porból.

Itt maradunk! Az embernek élni kell tovább, és élni kell tovább a dalnak,
mert a Világegyetem szíve szakad meg, ha a dal abbamarad. Én az új lét
Orfeusza leszek, (...)

Nekem, amiként eddig és a jelenben, akként a jövőmben is, Gárdonyi Géza az emberiségért, a világegyetemért és a magyarságért kiálló, hitvalló Orfeusz.

E) Felhasznált és ajánlott szakirodalom

- Adamikné Jászó Anna 2001. *Anyanyelvi nevelés az ábécétől az érettségiig*. Trezor Kiadó, Budapest.
- Balázs Imre József 2006. *Gárdonyi Géza tekintete*. Utószó. In: Gárdonyi Géza: Büntárgyalás (elbeszélések). KompPress Kiadó – Polis Könyvkiadó, Kolozsvár.
- Beregszászi Anikó 2012. *A lehetetlent lehetni – Tantárgy-pedagógiai útmutató és feladatgyűjtemény az anyanyelv oktatásához a kárpátaljai magyar iskolák 5–9. osztályában*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Hegedűs András 1971. *Legkedvesebb íróim*. Móra Könyvkiadó, Budapest.
- H. Tóth István 1993a. *A poétikai funkció érvényesülése a nyelvi kommunikációban*. Magyar Nyelvőr, Budapest. 2: 188–193.
- H. Tóth István 1993b. *A stílus* (Munkáltató tankönyv az általános iskola 8. osztálya számára. Alkotó-szerkesztő: Zsolnai József). Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. (Az 1996–97. tanévig önálló kötetben látott napvilágot, azóta a Magyar nyelv 8. című tankönyvem önálló fejezeteként jelenik meg.)
- H. Tóth István 1993c. *Diagnosztikus vizsga magyar irodalomból a 6. osztályban*. Művelődésügyünk, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Pedagógiai és Közművelődési Intézete, Kecskemét. 11: 28–34.

- H. Tóth István 1994. *Irodalmi felkészültség* (Fejlesztési követelmények). Társszerző: Gálosné Szűcs Emília. Iskolakultúra, Budapest. 1–2: 35–38.
- H. Tóth István 1997. „Az olvasás: fölfedezés”. *Egy korosztály irodalomértésének alakulása* (Kandidátusi értekezés). Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- H. Tóth István 1998. *Hetedhét határban* (Irodalmi feladatgyűjtemény 10–11 éves olvasóknak). Mozaik Oktatási Stúdió, Szeged.
- H. Tóth István 1998. *Régmúlt kövei között* (Irodalmi feladatgyűjtemény 12–13 éves olvasóknak). Mozaik Oktatási Stúdió, Szeged.
- H. Tóth István 1999. *Legendák nyomában* (Irodalmi feladatgyűjtemény 11–12 éves olvasóknak). Mozaik Oktatási Stúdió, Szeged.
- H. Tóth István 1999. *Jelek az úton* (Irodalmi feladatgyűjtemény 13–14 éves olvasóknak). Mozaik Oktatási Stúdió, Szeged.
- H. Tóth István 2009. *Kettős tükrök. A stilisztikáról magyarul – a magyarról stílusosan*. Egyetemi tankönyv. Társszerző: Radek Patloka. Károly Egyetem Filozófiai Fakultása, Prága.
- H. Tóth István 2010. *Multidézés és olvasmánymegértés* (Gárdonyi Géza: *Bűntárgyalás*). Csengőszó, 1: 8–13., Szeged.
- H. Tóth István 2012. *Időszerű-e még az olvasóvá nevelés?* (Anyanyelv-pedagógiai háttértudás és gyakorlat). Közoktatás, Ungvár.
- H. Tóth István 2013. Gárdonyi Géza: *Egri csillagok* (Barangolás az *Egri csillagok* világában). Magyartanítás, www.magyartanitas.fw.hu/Magyartanitas Budapest. 4: 5–8.
- H. Tóth István 2016a. „Nem fecske módra...” *Kalauz az olvasmánymegértés fejlesztésére nemcsak tanítók és magyartanárok számára*. Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköztanácsa, Beregszász.
- H. Tóth István 2016b. *A kontemplatív alapú, additív szemléletű, funkcionális anyanyelvhasználatot fejlesztő stratégiáról*. In: Gazdag Vilmos – Karmacs Zoltán – Tóth Enikő (szerk.): *Értékek és kihívások*, Ungvár. II: 211–221.
- H. Tóth István 2018. *Száz éve ment el a pályvás mén – Ady Endre (1877–1919)*. Közoktatás, Beregszász. 4: 10–13.
- H. Tóth István 2019. *Szövegalkotási és szövegértési munkafüzet* (Feladatok a 4–5. évfolyamos tanulók számára húsz rövid mese és monda feldolgozásához). Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Keller Péter 2015. *Az élő Gárdonyi-arc*. Szent István Társulat, Budapest.
- Nagy József 1985. *A tudástechnológia elméleti alapjai*. OOK, Veszprém.
- Nagy József 2010. *A személyiség kompetenciái és operációs rendszere*. Iskolakultúra, Veszprém. 7–8: 3–21.
- Rónay László 2006. *Erkölc és irodalom*. Holnap Kiadó, Budapest.
- Rónay László 2012. *Az írás erkölce és erkölcstelensége*. Nap Kiadó, Budapest.
- Szathmári István 1994. *Stílusról, stilisztikáról napjainkban*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Szathmári István 1996. *Hol tart ma a stilisztika?* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Szathmári István 2004a. *Stilisztikai lexikon* (Stilisztikai fogalmak magyarázata szépirodalmi példákkal szemléltetve). Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Szathmári István 2004b. *A funkcionális stilisztika történetéhez*. Magyar Nyelvőr, Budapest. 4: 435–440.

Prága – Kecskemét – Szőlősgyörök, 2019-05-02

Dr. H. Tóth István kandidátus
ny. egyetemi docens